

INTRALINGVISTINĖ INTERFERENCIJA LIETUVIŲ KALBOJE NYKSTANČIOS DVIKALBYSTĖS SĄLYGOMIS

LIONGINAS PAŽUSIS

1. Apie intralingvistinę interferenciją dvikalbystės sąlygomis bene pirmieji prabilo psicholingvistai. Analizuodami antrosios kalbos klaidas jų atsiradimo psichologinio mechanizmo atžvilgiu, jie atkreipė dėmesį į tai, kad toli gražu ne visos jos randasi dėl analogijos su gimtąja (t. y. pirmąja) kalba, t. y. dėl interlingvistinės interferencijos, kad daugelio jų priežastys glūdi pačioje antrosios kalbos struktūroje [žr. Jacikevičius, 1970, p. 119; Richards, 1974 (1970), p. 173]. Buvo pastebėta, kad nukrypimai nuo normos dėl klaidingos vidinės analogijos, t. y. dėl intralingvistinės interferencijos, atsiranda visose antrosios kalbos mokymo pakopose ir kad „tai yra tos pačios kilmės reiškinys, kaip ikimokyklinio amžiaus vaikų gimtosios kalbos žodžių „kūryba“ [Jacikevičius, 1970, p. 120].

Apskritai ir vienakalbystės sąlygomis į analogiją galima žiūrėti kaip į kalbos norminio funkcionavimo ir kaip į kalbos kitimo psichologinį mechanizmą [plg. Frei, 1929, p. 29], kurio veikimą sąlygoja ekstralingvistiniai faktoriai. Ekstralingvistinių faktorių nestabilumas yra analogijos, kaip kalbos kitimo psichologinio mechanizmo, veikimo conditio sine qua non. Dvikalbystės sąlygomis, kada iškyla nauji ekstralingvistiniai faktoriai, šis mechanizmas gali veikti ir dviejų kalbų elementų identifikacijos pagrindu, t. y. kaip interlingvistinė interferencija, ir vienos kalbos elementų identifikacijos pagrindu, t. y. kaip intralingvistinė interferencija.

Tyrinėjant imigrantų kalbas, funkcionuojančias natūralios dvikalbystės sąlygomis, lingvistų dėmesio sfera savaime apimdavo tik interlingvistinės interferencijos reiškinius. Kadangi žmonės paprastai emigruoja į kitą šalį tokiaame amžiuje, kai jie jau turi tvirtus gimtosios kalbos įgūdžius, ir naujoje besivystančiose dvikalbystės aplinkoje ji išlieka pakankamai atspari ekstralingvistiniams faktoriams, sąlygojantiems intralingvistinę interferenciją. Viename iš ankstesnių straipsnių apie lietuvių kalbą Šiaurės Amerikoje [Plioplytė, Pažūsis, 1982] buvo prabėgomis užsiminta, kad JAV lietuvių jaunimo (t. y. antrosios, jau svetur gimusios ir augančios išėivių kartos) gimtojoje kalboje šalia interlingvistinės (t. y. anglų kalbos) interferencijos įsigali ir intralingvistinė interferencija. Tai paaiškinama tuo, kad, keičiantis išėivių kartoms, keičiasi ir jų atsivežtinės gimtosios kalbos psichologinis ir socialinis statusas: su nauja karta ir įgūdžių tvirtumo bei komunikacinių sferų pasidalijimo atžvilgiu lietuvių

kalba užleidžia pozicijas anglų kalbai. Tam tikrame išeivių vaiko amžiaus periode dėl naujų socialinių sąlygų sutrikus normaliam gimtosios kalbos įgūdžių formavimuisi, lietuvių – anglų kalbų dvikalbystės raida išeivijoje pasuka diametraliai priešinga kryptimi: antrajai išeivijos kartai jau būdinga nykstanti dvikalbystė (plg. angl. subtractive bilingualism, žr. Lambert, 1974). Naujoje lietuvių – anglų kalbų subordinacinės dvikalbystės stadijoje ima veikti ekstralingvistiniai faktoriai, palankūs intralingvistinės interferencijos išgalėjimui antrosios išeivių kartos gimtojoje kalboje. Taigi intralingvistinės interferencijos išgalėjimą galima laikyti ne tik kalbos įgūdžių formavimosi, bet ir kalbos nykimo periodo skiriamuoju požymiu.

Remiantis pakankamai gausia ir autentiška lietuvių išeivių į JAV antrosios kartos gimtosios kalbos medžiaga¹, šiame straipsnyje pirmą kartą bandoma plačiau apžvelgti intralingvistinę interferenciją lietuvių kalboje nykstančios dvikalbystės sąlygomis. Bene ryškiausia ji yra morfologijoje, t. y. viename iš tų kalbos lygmenų, kur analogija neturi tiesioginio interlingvistinio pamato. Kadangi daugelis naujadarinių analoginių darinių, aptinkamų JAV lietuvių jaunimo šnekoje, pasitaiko ir lietuvių kalbos ploto tarmėse, ypač pakraštinėse nykstančiose šnektose, neišvengiamai susidursime su jų kilmės nustatymo problema: ar tuos darinius laikyti pirminio ar antrinio kalbos kitimo (dėl šių terminų žr. Sturtevant, 1973, p. 30) rezultatu?

Daiktavardžio morfologijos srityje intralingvistinė interferencija labiausiai paliečia mažiau gausius, mažiau produktyvius, apnykusius linksniavimo tipus. Dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipų hierarchijoje jie, galima sakyti, sudaro svyravimo zoną (dėl termino žr. Привяпны, 1976, p. 176), nes juose specifines linksniavimo tipo žymes turinčias formas daugiau ar mažiau stelbia su reguliariau aktualizuojamais, gausesniais ir produktyvesniais linksniavimo tipais sutampančios formos (apie bendrinės lietuvių kalbos ir žemaičių tarmės linksniavimo tipo panašumo indeksus žr. Girdeinis, Rosinas, 1977). „Jei ta pati linksnio forma yra produktyviame ir neproduktyviame linksniavimo tipe, pastarojo tipo žodžiai gali perimti produktyviojo tipo žodžių galūnes, kitaip sakant, pereiti į gausesnį tipą“ [Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė, 1976, p. 57]. Nykstančios dvikalbystės sąlygos yra palankios produktyviųjų linksniavimo tipų išgalėjimui ir kartu minėtosios svyravimo zonos likvidavimui.

Intensyviai nyksta penktoji linksniuotė (priešalsiniai kamienai), labiausiai apnykęs daiktavardžių linksniavimo tipas. Visi JAV lietuvių jaunimo šnekoje pastebėti šiai linksniuotei bendrinėje kalboje priklausantys daiktavardžiai turi analogijos būdu

¹ Ją sudaro 41 Čikagoje gyvenančio pokarinės išeivijos antrosios kartos 16–24 metų amžiaus atstovo lietuvių kalbos magnetofoniniai įrašai, vidutiniškai trunkantys po 30–40 min. Visų informantų (išskyrus vieną) tėvai gimė, augo ir ėjo mokslus Lietuvoje; jų atsidevinė gimtoji kalba, su retais tarmineis nukrypimais, labai artima penktojo dešimtmečio pradžios bendrinei lietuvių kalbai. Beveik visi (išskyrus du) informantai yra baigę ar kurį laiką lankę šeštadienines liuanistines mokyklas ir daugiau ar mažiau bendrauja su bendraamžiais tautiečiais.

sudarytas gretimines naujadarines formas. Dviejų geriausiai priebalsinę fleksiją lietuvių kalboje išlaikiusių *r*-kamienių daiktavardžių *duktė* ir *sesuo* atsparumas intralingvistinei interferencijai buvo išbandomas verčiant į lietuvių kalbą šiuos anglų kalbos sakinius: *She is the only daughter in her family; she has no sisters* „Ji yra vienintelė duktė šeimoje, ji neturi seserų“ ir *My brother and sister are also doing their homework* „Mano brolis ir sesuo taip pat ruošia pamokas“ (be to, pasakojant pagal paveikslėlius, kurių turinui nusakyti taip pat galima pavartoti minėtus giminystės vardus). Nemaža dalis informantų vietoj norminių vienaskaitos vardininko formų pavartojo pagal kitus linksnius (casūs obliqui) išlyginto kamieno formas *duktėrė* (7)² ir *sėserė* (3) || *sėseris* (4). Pastarojo daiktavardžio dgs. kilm. forma neretai turi variantus su *-ų* po minkštojo priebalsio – *sėserių* (3) || *seserių* – arba variantą *sesių* (4), pasidarytą išlyginant kamieną pagal vns. vard. *sesuō*. Kai kurie informantai, matyt, jau menčiau suvokiantys koreliacinį ryšį tarp giminės ir linksniavimo tipo, pavartoja ir dgs. vard. formą *dukteriai* (Du *dukteriai* padeda padėt stalą). Į produktyvesnį linksniavimo tipą, t. y. *ja* kamieną, pereina šios linksniuotės vyriškosios giminės daiktavardžiai *vanduo*, *šuo*, *mėnuo*: vns. vard. *vānēdis* (3), *šūnis* (2), *mėnesis*; vns. kilm. *vānēdēnis* (4), dgs. gal. *šūnius*.

Tokios naujadarinės formos yra pastebėtos įvairiose lietuvių kalbos tarmėse, tačiau daugelis jų nėra plačiau paplitę. Pavyzdžiui, „Lietuvių dialektologijos“ [Zinkevičius, 1966, p. 261] duomenimis, *duktėris* Daukšiai arba *duktėrė* Zietela, *seseris* Vilkaviškis arba *seserė* Zietela, *sėserė* Jukiškiai; „Lietuvių kalbos žodyno“ duomenimis, *duktėrė* Nemenčinė, Baranausko Lit. Mundarten arba *duktėrė* Vilkaviškis, *duktėris* Daukšiai [LKŽ II 812], *sėserė* Klaipėda, Nida, Zietela arba *seserė* Maišiagala [LKŽ XII 437], *seseris* Aukštadvaris, Bagašlaviškis, Jieznas, Kietaviškis, Vilkaviškis arba *sėseris* Vilkyškiai [LKŽ XII 438]. Lyginant šį vietovių sąrašą su informantų abiejų tėvų kilmės vietomis, sutapimų beveik nepasitaikė (išskyrus Vilkaviškį). Todėl tvirtinti, kad tokias naujadarines formas JAV lietuvių jaunimas tik perima iš savo tėvų tarmės, nėra pamato. Daugeliu atvejų, matyt, jas reikia laikyti pirminio pakitimo rezultatu.

Tiesa, vns. vard. formų *duktėrė*, *sėserė* || *sėseris* atsiradimą Amerikos lietuvių jaunimo šnekoje dar galima būtų aiškinti kaip anglų kalbos (t. y. interlingvistinės) interferencijos atvejį (plg. angl. *daughter*, *sister*), tačiau visos kitos nurodytosios formos galėjo atsirasti tik dėl vidinės (t. y. intralingvistinės) interferencijos. Kad tos, ypač retesnės, naujadarinės formos (pvz., daiktavardžio *sesuo* dgs. kilm. formos variantai su *-ų* po minkštojo priebalsio arba variantas *sesių*) atsiranda nepriklausomai nuo tėvų tarmės, nesunku įsitikinti panašiai palyginus jų kilmės vietas su tų formų paplitimo tarmėse duomenimis dialektologų darbuose. Be to, apžvelgiant tokių retesnių analoginių darinių paplitimo geografiją, į akis krinta tai, kad jos dažniausiai

² Skaitmuo šalia žodžio formos rodo ją pavartojusių informantų skaičių.

aptinkamos lietuvių kalbos ploto pakraščiuose, t. y. ten, kur egzistavo arba tebeegzistuoja panašios nykstančios dvikalbystės sąlygos.

Nyksta ir negausi ketvirtoji daiktavardžių linksniuotė (*u* kamieno daiktavardžiai), ypač rečiau vartojamų linksnių formos. Jas išstumia naujadarai su pirmosios linksniuotės (*a* kamienas) galūnėmis. Intralingvistinės interferencijos procesas, kurio veikimo priežastis – kelių sutampančių galūnių buvimas, ir šiuo atveju paliečia visus informantų šnekoje aptinkamus aptariamąsios linksniuotės daiktavardžius. Pavyzdžiui, versdami į lietuvių kalbą anglų kalbos sakinius *Professor Valys likes to drink tea with sugar and honey* „Profesorius Valys mėgsta gerti arbatą su cukrum ir medum“ ir *He always worked with his sons* „Jis visada dirbdavo su sūnumis“, daugelis informantų sutrikdavo, svyrudavo, kartais klysdavo (pvz., *su cukraus ir medus, su sūnus*), kai reikdavo ištarti frazes su daiktavardžių *cukrus, medus* ir *sūnus* įnagininkais. Daugiau kaip ketvirtadalis iš jų pavartojo pirmosios linksniuotės, t. y. *a* kamieno, formas: vns. įnag. *cūkru* || *cukrū* (*sūkrū*³), *mėdu* || *medū*, dgs. įnag. *sūnaīs*. Dar šnekoje pasitaikė vns. įnag. *sūnū* „sūnum“, vns. kilm. *daņgo* „dangaus“ ir dgs. vard. *piētai* „pietūs“. Kadangi ketvirtosios linksniuotės (*u* kamieno) daiktavardžių galūnės keičiamos naujomis didesniuose įvairių tarmių plotuose [Zinkevičius, 1966, § 391], naujadarinių formų atsiradimą šiuo atveju sunku visiškai atsieti nuo informantų tėvų tarmės įtakos, tačiau jų vartosenos dažnumas bei rečiau pasitaikančios formos (pvz., *daņgo* „dangaus“) leidžia manyti jas esant pirminio kitimo rezultatu. Beje, yra pastebėta, kad ir Zietelos šnekoje, kur nykstanti dvikalbystė, galima sakyti, yra pasiekusi bene paskutinę stadiją, „naujadarinės *a* kamieno formos labai dažnos“ [Zinkevičius, 1966, p. 253].

Negausios trečiosios linksniuotės (*i* kamieno) daiktavardžiai giminės atžvilgiu sudaro mišrųjį tipą, todėl dar skiriame i_m (vyriškąjį) ir i_f (moteriškąjį) tipus. Nors dauguma šios linksniuotės daiktavardžių yra moteriškosios giminės ir apskritai ji darosi moteriškosios giminės linksniuote [Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė, 1976, p. 57], dėl didelio panašumo su *ja* kamieniu [Girdenis, Rosinas, 1977, p. 341] Amerikos lietuvių jaunimo šnekoje ir i_m , ir i_f kamieno daiktavardžiai linksta būtent į šį produktyvųjį vyriškosios giminės linksniavimo tipą, pvz.: dgs. vard. *debesiaī* „debesys“; vns. kilm. *ūgnio* „ugnies“, dgs. gal. *ūgnius* „ugnis“; dgs. gal. *vinius* „vinis“, vns. įnag. *sričiu* „sritim“. Šio linksniavimo tipo įtaka i_f kamieno daiktavardžiams yra pastebima ir tais atvejais, kai jie išlaiko normines (su *ja* kamieniu sutampančias ar nesutampančias) galūnes, tačiau šnekoje jos traktuojamos kaip vyriškosios giminės daiktavardžiai, pvz.: vns. vard. *tas ūgnis, didelis ūgnis; šitas širdis*; vns. gal. *kokį nors vinį, į kokį sritį*; dgs. gal. *tuos ūgnis, du vinius*. Į vyriškosios giminės produktyvųjį *a* kamieną linksta ir daiktavardis *grindys*, pvz., dgs. gal. *grinūds* „grindis“. Tiesa,

³ Dėl anglų kalbos fonetinės interferencijos daugelis informantų žodžio pradžioje vietoj afrikatos [c] taria [s].

atskiri *ī*, kamieno daiktavardžiai pereina ir į produktyviusius moteriškosios giminės linksniavimo tipus: a) *ē* kamieną, pvz., *nósė* „nosis“, *móterė* „moteris“; b) *īa* kamieną, pvz., *móterios* „moterys“. Vietoj *dūrų* neretai pasakoma *dūrių* (6).

Paminėti analoginiai dariniai apskritai nėra svetimi lietuvių tarmėms, tačiau, lyginant jų paplitimo tarmėse duomenis su juos pavartojusių informantų tėvų kilmės geografija, sunku surasti kokį nors ryšį. Pavyzdžiui, informantų, kurių tėvai būtų kilę iš rytų Lietuvos, kur „*īa* kamieno fleksija labai įsigalėjo“ [Zinkevičius, 1966, p. 241], yra vos vienas kitas. Tokia didelė šio kamieno įtaka ketvirtosios linksniuotės daiktavardžiams, matyt, įmanoma tik intensyviau nykstančios dvikalbystės sąlygomis. Arba štai, palyginę dgs. kilm. formos *dūrių* paplitimą tarmėse (Vilkaviškis, Kazlų Rūda, Viduklė, Rietavas, Šilutė, Krekenava) [žr. Kazlauskas, 1968, p. 264] ir ją pavartojusių informantų tėvų kilmės vietas, iš 6 atvejų randame tik vieną sutapimą (Vilkaviškis).

Dėl homoniminių galūnių buvimo svyruojama ir tarp produktyviųjų daiktavardžių linksniavimo tipų. Neretai daiktavardžiai, kurie priklauso antrajai linksniuotei (*ā* kamieniui), JAV lietuvių šnekoje pereina į pirmąją linksniuotę (*a* kamieną), pvz.: *bibliòteke* (2) „bibliotekoje“, *katastròfas* „katastrofa“, *linijais* „linijomis“, *šeimė* „šeimoje“, *šeimýne* „šeimynoje“, *vāsaro* „vasaros“. Atliekant pirmąją testo užduotį, pagal kurią iš informantų reikalaujama penkias minutes vardyti jiems žinomus lietuvių kalbos žodžius, dar pasitaikė (šalia kitų daiktavardžių vardininkų) *ankėtas*, *bónkas*, *citrinas*, *diėnas*, *knygas*, *nuòtraukas*, *rañkas*, *rañkenas*, *siėnas*, *šúkas* ir kt. Paste bimas ir priešingas atvejis – *ā* kamienas vietoj bendrinėje kalboje įprastinio *a* kamieno, pvz., vns. viet. *fābrikoje*, *knygýnoje*, *vežimoje*; vardinant daiktavardžius (šalia kitų daiktavardžių vardininkų) *bāta*, *gyvėnima*, *puòda*, *rādiija* (3), *sklėpa*, *stóga*, *šlipsa*, *šnāpsa*, *vazòna*, *žāiba* ir kt. Tokio svyravimo tarp *a* ir *ā* kamienų pavyzdžių randame užfiksuotų iš įvairių lietuvių kalbos ploto vietovių (daugiausia pakraščių tarmių) ir žinomuose lituanistiniuose darbuose (žr., pvz., Skardžius, 1943, p. 43–45; Zinkevičius, 1966, p. 214–215). Konstatuodamas, kad šio reiškinio priežastys nėra pakankamai iširtos, Z. Zinkevičius nurodo, jog „viena iš svarbiausių morfologinių prielaidų, turbūt, laikytina homoniminė daugiskaitos genetyvo galūnė“ [1966, p. 215]. JAV lietuvių jaunimo gimtosios kalbos testas perša mintį, kad tokia prielaida gal greičiau laikytina homoniminė vienaskaitos galininko galūnė (plg. *laukas*, *lauką* ir *koja*, *koją*). Galininkas, būdamas poziciniu linksniu (dėl termino žr. Кампелсон, 1972, p. 46), yra bene vienintelė linksnio forma, kuri rišioje šnekamoje kalboje gali funkcinu atžvilgiu ir dažnumu (žr. Girdenis, Rosinas, 1977, p. 339) varžytis lietuvių kalboje su vardininku. Be to, negalima išleisti iš akių to fakto, kad *a* kamieno vns. vard. ir *ā* kamieno dgs. gal. galūnės (plg. *laukas* ir *kojas*), o taip pat *a* kamieno vns. vard. ir vns. gal. galūnės (plg. *koja* ir *koją*) yra homoniminės. Dėl šitokių vidinių kalbos prielaidų, matyt, JAV lietuvių jaunimas minėtame teste ir painioja *a* ir *ā* kamienų daiktavardžius.

Įvairūs intralingvistiniai interferencijos reiškiniai įsigali ir veiksmažodžio morfologijoje. Analoginiai dariniai atsiranda dėl įvairių svyravimų, potencialiai galimų lietuvių kalbos veiksmažodžių formų daryboje, ir gali būti susiję su abiem kintamaisiais veiksmažodžio morfologinės struktūros elementais: galūne (kaitomose formose) ir šaknimi arba kamienu (kaitomose ir nekaitomose formose).

Veiksmažodis turi tris esamojo laiko asmenavimo tipus (asmenuotes arba paradigmas), kurie pagal trečiojo asmens galūnes vadinami *(j)a*, *i* ir *o* kamienais. Būtojo kartinio laiko veiksmažodžiai turi du asmenavimo tipus: pagal trečiojo asmens galūnes jie vadinami *o* ir *ė* kamienais. Veiksmažodžiai, priklausantys skirtingiems esamojo laiko asmenavimo tipams, būtajame kartiniame laike gali pereiti į tą patį asmenavimo tipą (pvz., plg. *dega*, *degė* ir *rašo*, *rašė*). Ir atvirkščiai – veiksmažodžiai, priklausantys tam pačiam esamojo laiko asmenavimo tipui, būtajame kartiniame laike pereina į skirtingus asmenavimo tipus (pvz., plg. *dega*, *degė* ir *suka*, *suko*). Todėl vienodas esamasis arba būtasis kartinis laikas gali būti veiksmažodžių asmenavimo tipų mišimo prielaida.

Sudarydami kai kurių bendrinėje kalboje *a* kamienui priklausančių veiksmažodžių esamojo laiko trečiojo asmens formas, JAV lietuvių jaunimas neretai galūnę *-a* priduria ne prie kietojo, o prie minkštojo priebalsio, t. y. perveda tuos veiksmažodžius iš *a* kamieno į *ja* kamieną, pvz.: *atsigulia* (2) || *atsigùlia*⁴ (3) „atsigula“, *kàlia* (*įkalia*, *įsikalia*) „(į)(si)kala“, *įsipilia* „įsipila“, *pripilia* „pripila“, *iškepia* „iškepa“, *užsidegia* „užsidega“. Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologijoje“ [p. 339] konstatuojama, kad „aukštaičių tarmės plote pasitaiko vienas kitas veiksmažodis, kurio formos svyruoja tarp *a* ir *ja* kamienu“, pvz., *pilia* Baisogala, Ukmergė, Biržai, Utena, Švenčionys „pilia“, tačiau šio svyravimo priežastis nenurodoma. Akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ aiškinama, kad forma *pilia* yra atsiradusi pagal *giria*, *gýrė girti* tipo veiksmažodžius [LKG II 230]. Remiantis JAV lietuvių jaunimo šnekos pavyzdžiais, galima daryti tokią išvadą: į *ja* kamieną yra linkę pereiti tie *a* kamieno veiksmažodžiai, kurie su *ja*-kamieniais turi vienodą būtąjį kartinį laiką, t. y. pirminiai antrojo skyriaus pirmojo ir antrojo poskyrių veiksmažodžiai (apie juos žr. LKG II 229–230).

Dėl vienodo būtojo kartinio laiko pasitaiko ir kitokių svyravimų tarp esamojo laiko asmenavimo tipų: a) tarp *ja* ir *o* kamieno, pvz., *apsipraūso* „pasiprausia“, *suvàlgia* „suvalgo“, *užuòdo* „užuodžia“; b) tarp *a* ir *o* kamienu, pvz., *mókamės* „mokomės“, *tvařka* „tvarko“, *užmáuno* „užmauna“.

Dar J. Jablonskis yra pastebėjęs, kad rytų Lietuvoje pirminiai pirmojo skyriaus A grupės veiksmažodžiai [RR I 260–261] su *u* ir *i* šaknyje būtojo kartinio laiko trečiajame asmenyje turi ne *-o*, bet galūnę *-ė*, pvz., *knisė* „kniso“, *sùpė* „supo“. Z. Zin-

⁴ Priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimas Amerikos lietuvių jaunimo šnekoje, kaip ir Zietelos šnekoje [Zinkevičius, 1966, p. 335], labai įvairuoja.

kevičiaus tvirtinimu, kitoks (resp. kitur) svyravimas tarp būtojo kartinio laiko asmenavimo tipų retas [1966, p. 355]. Jo pateikiami pavyzdžiai yra įvairių tarmių, tačiau, atrodo, daugiausia iš vadinamųjų pakraščių tarmių. Tokio mišimo priežastis, kaip nurodo „Lietuvių dialektologijos“ autorius, greičiausiai yra vienodas esamasis laikas, plg. *suka*, *suko* ir *dega*, *degė*. Šių dviejų būtojo kartinio laiko kamienų mišimo pavyzdžių apščiai randame ir Amerikos lietuvių jaunimo šnekoje. Į *é* kamieną pereina ne tik pirminiai pirmojo skyriaus A grupės veiksmazodžiai su *u* ir *i* šaknyje, pvz., 3 a. *nulipė* „nulipo“, *įlipė* „įlipo“, bet ir kiti *o* kamieno veiksmazodžiai, pvz., 3 a. *atsisėdė* (5) „atsisėdo“, *atsibudė* „atsibudo“, *nusipirkė* „nusipirko“, dgs. I a. *pavařgėm* „pavargom“. Ir priešingai – dėl vienodo esamojo laiko į *o* kamieną būtajame kartiniame laike pereina *é* kamieno veiksmazodžiai, pvz.: 3 a. *uždėgo* || *uždėgo* „uždėgė“, *nūdegė* „nūdegė“, *sudėgo* „sudegė“, *įkalo* „įkalė“, *įmušo* „įmušė“, *neužmūšo* „neužmušė“.

Tam tikrų struktūrinių tipų veiksmazodžių šaknies arba kamieno nestabilumas taip pat gali būti intralingvistinės interferencijos prielaida.

Aptardamas esamojo laiko pirmosios asmenuotės (t. y. *a* kamieno) veiksmazodžių ypatingesnės darybos formas tarmėse, Z. Zinkevičius, remdamasis A. Vidugirio tyrinėjimais, nurodo, kad „Zietelos šnekoje yra tendencija esamojo laiko šaknies vokalizmą derinti prie būtojo laiko arba bendraties“, pvz.: a) *liñda* „lenda“, *piřka* „perka“; b) *brida* „brenda“, *snięa* „sninga“; c) *gima* „gimsta“, *lika* „lieka“, *mira* „miršta“ [Zinkevičius, 1966, p. 338]. Tokia esamojo laiko *a*-kamienų veiksmazodžių šaknies išlyginimo tendencija pastebima ir JAV lietuvių jaunimo šnekoje. Derinant esamojo laiko šaknį prie būtojo laiko arba bendraties, pirminiai veiksmazodžiai tokiose analoginėse formose netenka a) jiems būdingos šaknies balsių kaitos, pvz., *užmiga* || *užmiga* (6) „užmiega“, *piřka* (*nupiřka* || *nūpirka*, *nusipirka*) (4) „(nu)(si)perka“, *dėda* (*susidėda*) (3) „(susi)dėda“, *pasilika* „pasilieka“; b) šaknies balsių kaitos ir formanto *-d-*, pvz., *užsivira* „užsiverda“; c) šaknies intarpo *-n-*, pvz., *atsibuda* (3) „atsibunda“, *sūtiki* „sutinki“, *sūtika* „sutinka“; d) formanto *-(s)t-*, pvz., *grįža* „grįžta“, *išgirda* „išgirsta“, *išmoka* „išmoksta“, *išspręga* „išsprogsta“, *rūka* „rūksta“. Veiksmazodžio *lįsti* esamojo laiko šaknis vienu atveju gali būti derinama prie būtojo laiko (*pasiliñda* „pasilenda“, plg. *liñdo*), kitu atveju – prie bendraties (*užlįsta* „užlenda“, plg. *lįsti*).

Pirminių veiksmazodžių šaknies išlyginimo tendencija veikia ir priešinga kryptimi: prie esamojo laiko šaknies derinamas būtasis laikas, pvz., *atsibundo* „atsibudo“ (plg. *buñda*), *išgėrė* „išgėrė“ (plg. *gėria*), *keřtė* „kirto“ (plg. *keřta*), *nūperkė* „nupirko“ (plg. *peřka*), *šlúoja* „šlavė“ (plg. *šlúoja*), arba bendratis, pvz., *tėmsti* „temti“ (plg. *tėmsta*).

Nelieka intralingvistinės interferencijos nepaliesti ir mišriojo tipo veiksmazodžiai, t. y. tokie veiksmazodžiai, kurių esamojo laiko (arba esamojo ir būtojo karti-

nio laiko) kamienas neturi priesagos, o būtojo kartinio laiko ir bendraties (arba tik bendraties) turi priesagą. Išlyginant tokių veiksmažodžių kamienus, atsiranda svyravimas tarp šakninio ir priesaginio kamienų. Su šakniniu kamieniu vietoj įprastinio priesaginio sudaromos atskirų mišriojo tipo veiksmažodžių naujadarinės būtojo kartinio laiko formos, pvz., vns. 1 a. *sėdžiau* (3) „sėdėjau“ (plg. *snaudžiu* : *snaudžiau* = *sėdžiu* : ?), vns. 3 a. *tėkė* „tekėjo“ (plg. *seka* : *sekė* = *teka* : ?). Dar užfiksuoti tokie analoginiai dariniai: *išgėlbė* „išgelbėjo“, *pągelbė* „pagelbėjo“ (plg. plačiau vartojamas esamojo laiko formos *gėlbia*, *gėlbi*, *gėlba*), *nūtekė* „nutekėjo“ (plg. *tėka*), *pąstebė* || *pastėbo* „pastebėjo“ (plg. *stėbi*), *nutylė* „nutylėjo“ (plg. *tylė*). Trumposios būtojo kartinio laiko formos aptinkamos ir aukštaičių tarmės pietuose ir rytuose. Kaip nurodo „Lietuvių dialektologijos“ autorius, joms atsirasti „dingstimi, be kita ko, galėjo būti trumpi esamojo laiko atitikmenys“ [Zinkevičius, 1966, p. 114].

Mišriojo tipo veiksmažodžių kamieno išlyginimo tendencija, kaip galima spėti, veikia ir priešinga kryptimi. Nusiziūrint į kitų pagrindinių veiksmažodžių formų kamieną, su priesaginiu kamieniu sudaromos atskirų veiksmažodžių naujadarinės esamojo laiko formos, pvz., *išgėlbėja* „išgelbsti“ (plg. *išgelbėjo*), *miegója* „miega“ (plg. *miegojo*), *šypsója* || *šypsója* (*šypsójasi*) „šypsosi“ (plg. *šypojo* (*si*)). Be to, mišriojo tipo veiksmažodžių naujadarinėms formoms su priesaginiu kamieniu atsirasti dingstimi gali būti ir bendratis, kuri plačiai svyruoja tarp formų su *-yti* ir *-inti*, plg. *mokyti*, *moko* || *mokinti*, *mokina*⁵. Todėl kai kurie informantai sako *patáikina* vietoj *patáiko* (Žaibas *patáikina* į medį), *trukdina* vietoj *trúkdo* (Mane *trukdina*). Verta pridurti, kad panašius analoginius darinius vartoja ir pietų aukštaičiai, pvz., Zietelos šnekoje girdėta sakant *gáudina* „gaudo“, *láistina* „laisto“, *ródina* „rodo“ [žr. Zinkevičius, 1966, p. 344].

Galiausiai svyravimas pasirenkant pirminių ir mišriojo tipo veiksmažodžių šaknį arba kamieną pastebimas ir jų neasmenuojamose formose. Pavyzdžiui, padalyvio esamasis laikas gali būti sudaromas ne iš esamojo laiko kamieno, bet iš būtojo kartinio laiko arba bendraties kamieno: *bekaitant* „bekaistant“, *pálikant* „paliekant“, *stovėjant* (4) „stovint“, *úžvirant* „užverdant“.

Dėl anglų kalbos įtakos (t. y. interlingvistinės interferencijos) JAV lietuvių jaunimas neretai vengia sangražinių veiksmažodžių formų, pvz.: *Mano brolis sulaužė savo koją* (apie tai plačiau žr. Plioplytė, Pažūsis, 1982, p. 17–18). Intralingvistinė interferencija, matyt, pasireiškia tuo, kad atskiri veiksmažodžiai, kurie paprastai neturi sangražinių formų, sporadiškai pavartojami su sangražos dalelyte, pvz., *išsikrito*, *kvėpiasi*, *vaikščiotis*, *skaitytis*, *rūkytis*. Paprastai tai atsitinka tuomet, kai norima specialiai pabrėžti, kad veiksmas apribojamas subjekto sfera („daryti ką sau“), pvz.: Vyras turi laikraštį. Tada atsisėda ant sofos *skaitytis*.

⁵ Toks svyravimas pastebimas ir JAV lietuvių jaunimo šnekoje, pvz., *sustabdinti* vietoj *sustabdyti* (...tą ugnį *sustabdyti*).

Apibendrinant tai, kas šiame straipsnyje buvo išdėstyta, galima daryti tokias išvadas:

a) intralingvistinę interferenciją išsiviję jaunimo šnekoje sąlygoja nykstanti dvikalbystė;

b) morfologijos srityje, kur intralingvistinė interferencija pasireiškia bene ryškiausiai, ji aprėpia daugelį įvairių analogijos reiškinų, kurių prielaidos glūdi lietuvių kalbos žodžių struktūroje;

c) JAV lietuvių jaunimo šnekoje pastebėti intralingvistinės interferencijos reiškiniai yra panašūs į tuos, kurie užfiksuoti pakraštiniuose nykstančiuose lietuvių kalbos ploto šnektose.

INTRALINGUAL INTERFERENCE IN LITHUANIAN UNDER SUBTRACTIVE BILINGUALISM

Summary

The present paper deals with a variety of Lithuanian spoken by the second (i. e. American-born) generation of immigrants in the USA and attempts to establish a relation between intralingual interference and the conditions of subtractive bilingualism under which this variety exists.

The author confines himself to the study of intralingual interference within morphology and reveals striking tendencies parallel to the established processes of intralingual interference in some other local varieties of Lithuanian existing under the similar conditions of subtractive bilingualism on the outskirts of the Lithuanian-speaking region in the home country.

LITERATŪRA

Frei, 1929 — Frei H. La Grammaire des fautes. — Bellegarde, 1929.

Girdenis, Rosinas, 1977 — Girdenis A., Rosinas A. Lietuvių kalbos daiktavardžio linkniavimo tipų hierarchija ir pagrindinės jos kitimo tendencijos (bendrinės kalbos ir žemaičių tarmės duomenimis). — Baltistica, 1977, t. 13(2), p. 338—348.

Jablonskis, 1957 — Jablonskis J. Rinktiniai raštai. — V., 1957, t. 1.

Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė, 1976 — Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. — V., 1976.

Jacikevičius, 1970 — Jacikevičius A. Daugiakalbystės psichologija. — V., 1970.

Kazlauskas, 1968 — Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. — V., 1968.

Lambert, 1974 — Lambert E. W. Culture and language as factors in learning and education. — In: Cultural Factors in Learning and Education / Ed. by F. Aboud and R. D. Meade. Bellingham: Western Washington State College, 1974.

LKG, 1971 — Lietuvių kalbos gramatika. — V., 1971, t. 2.

Plioplytė, Pažūsis, 1982 — Plioplytė R., Pažūsis L. Lietuvių kalba nykstančios dvikalbystės sąlygomis. — Mūsų kalba, 1982, Nr. 5, p. 14—21.

Richards, 1974 — Richards C. J. A non-contrastive approach to error analysis. — In: Error Analysis. Perspectives on Second Language Acquisition / Ed. by Jack C. Richards. Longman, 1974, p. 172—188.

- Skardžius, 1943 – Skardžius Pr. Lietuvių kalbos žodžių daryba. – V., 1943.
Sturtevant, 1973 – Sturtevant E. H. Linguistic Change. – The University of Chicago Press, 1973.
Zinkevičius, 1966 – Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. – V., 1966.
Кацнельсон, 1972 – Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. – Л., 1972.
Принципы, 1976 – Принципы описания языков мира. – М., 1976.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Anglų filologijos katedra

Įteikta
1983 m. vasario 21 d.